

Paksy Zoltán: *Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939.*

Gondolat, Budapest, 2013. 254 oldal.

Paksy Zoltán eddigi tudományos pályafutása során három főbb történeti témakörrel foglalkozott: a korai magyar nemzetiszocialista, nyilaskeresztes pártokkal és azok választástörténetével, illetve tágabban véve a 30-as évek szélsőjobboldali mozgalom- és párttörténetével; a Horthy-korszak első kétharmadának választástörténetével (főként a Dunántúlra koncentrálva); valamint a zsidóság és az antiszemitizmus kérdéskörével. Ennek a három témának komoly metszéspontja van, amit jól tükröz a 2013-ban megjelent, *Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939* című kötet, amely a választásokon is előretörő antiszemita, aszemita mozgalmakkal foglalkozik.

A nyilaskeresztes mozgalom történetét, ha a hatalomra kerülést és az emigráció idejét nem tekintjük, két szakaszra lehet bontani: a korai (1932–1939) és a parlamenti évek 1944 októberéig tartó időszakára. A hazai nemzetiszocialista, szélsőjobboldali mozgalmak története kapcsán az utóbbi időszakkal viszonylag sokan foglalkoztak, a korai szakaszt azonban annál kevesebben kutatják, ezért és a recenzált kötethez való kapcsolódásuk miatt érdemes őket külön is megemlíteni. Napjainkban (főként az 1935 előtti éveket tekintve) a főbb kutatók: Udvarvölgyi Zsolt,¹ Paksa

Rudolf,² és persze maga Paksy Zoltán. Foglalkozott még a témával többek között: Vonyó József,³ Szécsényi Mihály,⁴ Gárdonyi Sándor,⁵ Fodor Miklós Zoltán,⁶ illetve korábban Sipos Péter⁷ és Szakács Kálmán⁸ is. De a fenti szerzők műveinek többsége

2009: *Meskó Zoltán: Egy politikusi pályakép.* (PhD-disszertáció.) Miskolci Egyetem, Miskolc.

- 2 A legfontosabbak: Paksa Rudolf 2009: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Budapest, 275–304; Paksa Rudolf 2012: *A magyar szélsőjobboldal története.* Budapest; Paksa Rudolf 2013: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója.* Budapest.
- 3 Vonyó József 1994: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról (1933–1935). In: Bilkei Irén (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok 1994.* Zalaegerszeg, 277–303; Vonyó József 1995: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935. és 1939.). In: Szita László (szerk.): *Baranyai történetírás 1992/1995.* Pécs, 117–135.
- 4 Szécsényi Mihály 1987: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. In: Á. Varga László (szerk.): *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok.* Salgótarján, 367–387.
- 5 Gárdonyi Sándor 2002: Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933–1939. *Debreceni Szemle* (10.) 1. 79–99.
- 6 Fodor Miklós Zoltán 2005: Nyilaskeresztes pártok jelenléte az 1930-as évek Nógrád megyéjében. in.: *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIX.* Salgótarján, 119–135.
- 7 Sipos Péter 1979: Nyilasmozgalmak 1931–1944. In: *História* (1.) 4. 18–19.
- 8 Szakács Kálmán 1963: *Kaszáskeresztesek.* Budapest.

¹ Udvarvölgyi Zsolt 2004: *Fejezetek a magyar szélsőjobboldal korai történetéből: fasiszták, kékingesek és a Meskó-párt.* <http://mek.niif.hu/02100/02105/02105.htm> – utolsó letöltés: 2016. február 17; Udvarvölgyi Zsolt

lokálisan behatárolt vagy egy konkrét mozgalomra, pártra koncentráló, nem pedig átfogó írás.⁹ Szemben jelen kiadvánnyal, amely a teljességre törekszik, méghozzá sikeresen.

A kötet Paksy Zoltán 2007-ben megvédett doktori disszertációjának térben kibővített, újabb kutatási eredményeket is magába foglaló változata.¹⁰ Egyes részek módosultak, bővültek, de voltak, amelyek ki is kerültek a kiadott műből a disszertációhoz képest, tehát mind a kettőt érdemes elolvasnia annak, akit alaposabban is érdekel a téma.

A könyv felépítése logikus, a törzsszövegen kívül huszonnégy képet, két ábrát és tizenkilenc táblázatot, több hosszabban idézett kiáltványt, felszólalás-, cikk- és beszédrészletet is tartalmaz. A könyvben névmutató is van, amit fontos és jó döntésnek tartok, hiszen manapság már nem minden tudományos kiadványban találunk ilyet. Egyetlen technikai negatívum említhető meg, hogy a felhasznált források nincsenek különválogatva típus alapján, hanem egybe vannak felsorolva, sőt, a felhasznált (korabeli) sajtótermékek és levéltári források a könyv végén egyáltalán nincsenek megadva,

ezért ezekről csak a lábjegyzetekből értesülhetünk. Paksy disszertációjában még hét külön csoportban voltak a források, és többek között az is kiderült belőlük, hogy a szerző nyolc (!) levéltárban kutatott a mű elkészítéséhez.

A szerző már előszavában elmondja véleményét arról, hogy 1945 után a politikai légkör miatt nem valósulhatott meg a hazai nemzetiszocialista mozgalmak történetének igényes szakmai feldolgozása, legalábbis 1956-ig semmiféleképpen sem. Ez nemcsak szemléleti torzulásokat, hanem tárgyi tévedéseket is eredményezett. A korai mozgalmak marginalizáltan jelentek meg a publikációkban és a közgondolkodásban, Szálasi Ferenc szerepét pedig felnagyították. Napjainkig ugyan történt ebben előrelépés, azonban csak kismértékben – mint írja – és ebben, úgy vélem, egyetérthetünk a szerzővel.

Jelen mű egyik fontos kiindulópontja, hogy a radikális és szélsőjobboldali nézetrendszer ellentétben a közgondolkodásban rögzült téveszmével, nem 1919-ben mintegy „trauma hatására” keletkezett, hanem szervesen gyökerezik a magyar társadalom történeti fejlődésében. A magyar mozgalom nem a német minta másolása – még ha külsőségeiben van is szó erről –, hanem a „magyar keresztény-nemzeti fundamentalizmus radikális változata” (114). Olvasatomban a szerző viszont azzal a nézettel sem ért egyet, hogy „egyes ágai leszármazottai” egymásnak ezek a csoportok, tehát nem egy Istóczy → Katholikus Néppárt → fehérterror → fajvédők → nemzetiszocialisták lineáris láncot lát, hanem ennek a néplélekbe ivódott szemléletnek az aktuális korszellemhez igazodott lecsapódását.

⁹ Ezen elhanyagolt kutatási terület egy további fontos munkáját, a Kovács Tamás által szerkesztett és kiválóan jegyzetelt forráskiadványt érdemes még kiemelni: Kovács Tamás (szerk.) 2009: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb: Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-belyettes feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*. Budapest.

¹⁰ Paksy Zoltán 2007: *A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása, tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1939 között*. (PhD-disszertáció.) Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Tehát egy, a társadalom történeti fejlődése során azonos gyökerekkel rendelkező, de nem egymásból, hanem a közös gyökerekből külön kinövő ideológiákként kell tekinteni őket.

A szerző – véleményem szerint nagyon helyesen – nemcsak az antiszemizmust mint leginkább szem előtt lévő tényezőt emeli ki, hanem a közösségfelfogást is, utalva arra, hogy a közösségi szemlélet a hazai nemzetiszocialistáknál még fontosabb szereppel bír, mint a német nemzetiszocializmusban. Hozzáteszem, ha ehhez hozzávesszük az Akadémia irányvonalát a dualizmus idején, főként Concha Gyözőre és körére koncentrálva, akkor láthatjuk, hogy ennek a „közösség egyének elé helyezése” szemléletmódnak is dualizmus kori gyökerei vannak. Tehát a hazai mozgalmak közösségről alkotott képe nem a külföldi mintával egyezett meg, hanem inkább a hazai gyökerekre hasonlított. Ennek köszönhető, hogy a fajvédők – igaz, valamikori támogatottságuktól erősen elesve – a nyilasok mellett is fennmaradtak, és bár egyes fajvédőkből nyilasok lettek, de nem „a” fajvédőkből lettek nyilasok. Az átfedések csak esetlegesek és személyi jellegűek, a két mozgalom és eszmerendszer azonos gyökerű, de egyik nem a másiknak a „meghaladása”, hanem egy új „kicsapódás”.

Épp a közös alap miatt mutatja be a mű előzményként az 1920-as évekbeli hazai szélsőjobbaldali irányzatokat is, a fajvédőket, korai „fascistákat”, nemzetiszocialistákat (talán kicsit aránytalanul sok teret szentelve Méhely Lajosnak), majd bővebben tárgyalja a 30-as éveket, és az 1939-es választásokkal zárja művét. (Disszertá-

ciójában még korábbiól, a dualizmus kori hagyatékából indul ki.)

A szerző alaposan elemzi a nyilaskeresztes pártok társadalmi bázisát, és revideál sok régi beidegződést, többek között a fent már idézett szerzők néhány megállapítását is kritizálja, például az agrárnépszerűségi viszonylatában, rámutatva, hogy nemcsak a kaszáskereszteseknek volt nagy agrárszavazói bázisuk, hanem a későbbiekben a különböző nyilas és nemzetiszocialista pártoknak is. Ahogyan a kritikai megjegyzései után írja: „Ezek a vegyes megállapítások is jelzik, hogy a kérdést eddig még egyetlen elemző szakmunka sem tisztázta kellően” (144). Csoór Lajost és a Népakarat Pártját szokás nemzetiszocialistának nevezni, azonban Paksy nem sorolja oda, hanem egy „nacionalista alapon szerveződő kisgazdapártnak” (204) tekinti, amiben egyetérték vele, szerintem sem lehet azt a tipikusan nemzetiszocialista pártok közé sorolni. Csoór antiszemita volt ugyan, mint a kor legtöbb képviselője, de ezenkívül kevés dologban hasonlított a nemzetiszocialistákra.¹¹ Sajnos pártjának programja töredékesen maradt fent csupán lapjában, az *Igazságban*, amit szintén nem tekinthetünk nemzetiszocialista programnak, továbbá előfordult az is, hogy konkrétan elhatárolta magát a nemze-

¹¹ Csoór az országgyűlés egyik legszorgalmasabb felszólalója volt, a legtöbb törvényjavaslatnál kifejezésre juttatta véleményét, főként a kisparasztság, a munkásság és a kisiparosság nevében. Több alkalommal is felszólalt a gazdaadósságok ügyében, földbirtok-, adó- és pénzügykérdésekben. Felszólalásaiban nem köszön vissza a nemzetiszocialista álláspont.

tiszocializmustól.¹² Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy a korszakban ő és pártja volt a leginkább cigányellenes. Amíg a többi párt programjában és lapjaiban alig foglalkozott a témával, addig Csoór igen, és úgy gondolta, hogy a jövőben nagy társadalmi problémát jelent majd a cigányság.

Az 1939-es választásokról írt utolsó fejezet „nyúl farknyi” a könyv végén, mégis talán az egyik legértékesebb része a műnek. Ugyanis alaposan elemzi nemcsak a szélsőjobboldal választói bázisát – akik konkrétan szavaztak rájuk –, hanem a társadalmi bázisukat is, akik koruk vagy egyéb okok miatt nem rendelkeztek szavazati joggal, vagy pedig azért nem szavaztak, mert nem indult szélsőjobboldali párt a kerületükben. Rámutat arra is, hogy amely kerületekben nem volt nyilas lista, ott volt a legmagasabb az érvénytelen szavazatok aránya, tehát ez is lehetett a szavazói akarat egyfajta kinyilvánítása. Továbbá felvázolja a Pest környéki szélsőjobboldali szavazatok kiugró száma kapcsán azt, hogy Endre László alispánjának szerepe lehet az eredményekben. Persze leszögezi, nincs bizonyíték arra, hogy Endre bárhogyan is támogatta volna a jobboldali ellenzékét, viszont nem is lépett fel ellenük, és az, hogy hagyta őket szabadon működni, már ekkora jelentőséggel bírt. Ebből a tényből pedig következtetni lehet arra, hogy ha máshol se léptek volna föl ellenük hatóságilag, akkor még jelentősebb eredményeket érhetek volna el.

A szerző megállapítja, hogy a „magas szavazati arány elérése arra utal, hogy a nyilasok rendkívül széles társadalmi támogatottsággal bírtak, s gyakorlatilag ahol elindultak, ott tömeg-támogatottságot tudhattak magukénak” (224). Ezt a legtöbb történész azzal magyarázza, hogy a legesélyesebb helyeken indultak, ahol a legnagyobb bázisuk volt, vagy pedig a legesélyesebb jelöltjük. Azonban Paksy igyekszik ezt is cáfolni, rámutatva, hogy van, ahol nem indult egyéni jelöltjük, s csak listát tudtak állítani, vagy pedig fordítva, nem tudtak listát állítani, de egyéni jelöltet igen. Ezekben a kerületekben megszerzett magas szavazati számok (például 30% körüli listás eredmények) azt bizonyítják, hogy ha állítottak volna egyéni jelöltet, akkor ott is eséllyel szálltak volna be a küzdelembe. Ahol nem indult egyéni jelöltjük, annak az lehetett oka, hogy több helyen (nem mellesleg ugyanúgy, mint a kisgazda jelöltek esetében) az ajánlási íveken szereplő nevek egy részét érvénytelenítették, vagy akár a leadási helyet is idő előtt bezárták.

A jelölt- vagy listaállítás legvalószínűbb hátráltatója azonban sokkal inkább a pénzhiány volt, ami viszont felveti a kérdést, hogy létezett-e komoly német támogatás a választások alatt a nyilasok részére. Az úgynevezett guruló márkák története erről szól, azonban a történettudomány jelenleg meghaladni látszik ezt a nézetet, és Paksy is lát realitást a vádak alaptalanságában.¹³ Továbbá úgy véli, hogy az

¹² *Képviselőházi napló*, 1937. április 28. 12. kötet, 325–327.

¹³ Lásd például: Stankovits György 1997: Nyilasok a Parlamentben. *Belvedere Meridionale* (9.) 3–4. 100–124; Ungváry Krisztián 2003: Kik azok a nyilasok? *Beszélő* (8.) 6.

1938-as választójogi törvénymódosítás egyes részei is főként pont a szélsőjobb-
oldal visszaszorítása érdekében lettek
megalkotva, tehát még nagyobb társadalmi
bázist tételezhetünk föl. Néhány
németajkú falu szavazati arányát meg-
vizsgálva azt is valószínűsíti a szerző,
hogy tévhit, miszerint a magyarországi
németiség kiemelten támogatta volna
a nyilasokat. Ezt az állítást elsősorban
Egry Gábor,¹⁴ továbbá Vonyó József¹⁵
kutatásai révén is alátámaszthatjuk.

Összességében elmondható, hogy
sok szempontból újszerű, nagy kutató-
munkát maga mögött tudó könyvről
van szó, amely igyekszik tárgyilagosan
megközelíteni a vizsgált korszakot, és
minden revideáló gondolatát érvekkel
és adatokkal alaposan alátámasztani.

Godzsák Attila

58–68; Ungváry Krisztián 2004: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. *Rubicon* (15.) 11. 4–17; Karsai László 2008: Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15. – 1944. július 18. I. rész. *Beszélő* (13.) 3. 54–76; Paksa Rudolf 2011: *A magyar szélsőjobboldali elit az 1930-as évek elejétől 1945-ig.* (PhD-disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; Karsai László 2016: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz.* Budapest.

¹⁴ Egry Gábor 2006: A nemzeti és etnikai kötődés szerepe a választói magatartás alakulásában Magyarországon a 20. században. *Múltunk* (51.) 1. 170–197.

¹⁵ Vonyó 1995.